

3. Зимомря М., Радишевський Р., Зимомря І. Світ духовних устремлінь і наукових звершень. Миколі Ткачуку – 70. *Вічність слова. Науковий збірник на пошану доктора філологічних наук, професора Миколи Ткачука* / за ред. проф. Р. Радишевського, проф. М. Зимомрі. Київ-Тернопіль-Дрогобич-Ужгород: ТІМРАНИ, 2019. С. 4-25.

Лановик Зоряна,
 доктор філологічних наук, професор,
 Тернопільський національний педагогічний
 університет імені Володимира Гнатюка
m-z@ukr.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3260-9887>

Лановик Мар'яна,
 доктор філологічних наук, професор,
 Тернопільський національний педагогічний
 університет імені Володимира Гнатюка
m-z@ukr.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1261-120X>

«ВЧИТАТИСЯ І ПЕРЕЖИТИ»: РОЛЬ ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ТКАЧУКА У СТАНОВЛЕННІ НЕЗАЛЕЖНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Проголошення незалежності України як самостійної держави, до якої століттями прагнув український народ, дало початок цілком новим процесам і явищам у просторі східноєвропейської історії. Це призвело до зміни основоположних парадигм суспільного буття, в тому числі й наукової сфери. В українській науці, яка століттями підпорядковувалася ідеології колонізаторів – спочатку царської Росії, а згодом її наступнику – радянському режиму – почалася епоха переходу на нові теоретико-методологічні засади і дослідницькі принципи. Літературознавство як одна із найбільш ідеологічних галузей, що зазнавала найжорсткіших переслідувань і утисків у радянські часи, потребувало цілковитої ревізії, перегляду попередніх напрацювань та чинних теорій.

Очевидними сферами діяльності накреслювалися три дослідницькі площини, які вимагали найбільшої уваги: перша – це рецепція та глибинне засвоєння напрацювань світових вчених, які були заборонені та затавровані у часи радянської ідеології; друга – це переосмислення та перепрочитання національної класики з нових, але, власне, давно вироблених питома українських ідейно-естетичних та академічних позицій; і третя – це реабілітація, оприлюднення та належне поцінування творів заборонених українських авторів – представників «Розстріляного Відродження», діаспорної літератури, інших ідеологічних ворогів радянської системи.

Дослідники у кожній із цих площин повинні були долати значні труднощі. Зокрема, для уведення в український науковий простір напрацювань світової гуманітаристики потрібне було володіння іноземними мовами, для перепрочитання класики – копітка текстологічна робота задля відновлення первісних авторських текстів без цензурних купюр та перекручень; а заповнення «білих плям» української історії літератури на початках стало каменем спотикання нашої науки, яка і досі не подолала певних силових впливів колоніального минулого.

У той час можна було спостерігати справжню життєву і наукову психологічну драму, коли одні дослідники, почуваячись комфортно в площині інерції радянського літературознавства, продовжували відстоювати його ідеї, інші очікували, щоби переконатися, чи ця історична зміна у долі України не є тимчасовою, чи невдовзі не повернеться колишній режим, який по-новому почне розправи з «неугодними». І лише одиниці, переважно вчені із Західної України почали інтенсивно розробляти раніше заборонені теми, оприлюднювати інформацію про репресованих письменників, вносити посутні корективи у базові основи української гуманітарної науки.

У сфері літературознавства найпомітнішими у цьому контексті є постаті наших наставників Романа Гром'яка і Миколи Ткачука. Сьогодні, звісно, мову ведемо про ювіляра. Звичайно, у короткому огляді неможливо детально окреслити усіх здобутків професора М. Ткачука, в доробку якого кілька десятків

книг – монографій, підручників і посібників, кілька сотень статей, присвячених багатьом представникам нашого письменства різних епох і художніх стилів. Проте хочемо зупинитися на найбільш показових прикладах його наукової і громадянської позиції.

Напевне, зараз для багатьох представників молодшого покоління вчених не буде здаватися чимсь особливим, позірно буденна публікація Миколи Ткачука (яка у його переліку праць – уже 111 позиція) «З думою про Україну. Заборонена поема «Мазепа» В. Сосюри» у культурологічному часописі «Відродження» [4]. Але варто звернути увагу на дату публікації: 5 лютого 1991 року. Тільки свідки і очевидці тих процесів розуміють, що це означає у підтексті, і що це могло би означати у трагічному випадку краху національно-визвольних змагань українців. Ще досі не всі готові говорити відверто про Гетьмана Мазепу, а на той час багато хто озирався на всі боки, чи ніхто не почув, що це ім'я прозвучало в товаристві. У тому ж 1991 році вийшла не одна публікація М. Ткачука, присвячена поемі В. Сосюри «Мазепа», а декілька. Звичайно, для дослідників може виникнути багато питань: звідки у цей час в нього був текст поеми, чому він звернувся до його вивчення і т.п. Але опублікована праця залишається промовистим фактом виразної неприхованої дослідницької позиції її автора.

З того часу сторінки показника праць М. Ткачука [1], написаних у перші роки незалежності, рясніють забороненими і забутими іменами. Більше того, – є окремі публікації такого типу ще до проголошення незалежності – у часи так званої «перебудови», коли з'являлися лише перші паростки нового українства. У цьому сенсі доволі показовою є стаття, присвячена Мирославу Ірчану в другому томі «Української літературної енциклопедії» [2], що вийшов друком у 1990 році, але готувався до друку кілька років ще під наглядом радянської цензури. І хоча на той час М. Ірчан як жертва найжорстокішого акту нищення української інтелігенції у Сандармосі уже був реабілітований посмертно, однак, мало хто наважувався досліджувати його творчість, оскільки для цього необхідно було залучати ще «недозволені» діаспорні видання.

Як тодішні студенти Миколи Платоновича, можемо з упевненістю засвідчити, що вже тоді він мав у своїй домашній бібліотеці такі маловідомі та малодоступні для широкого загалу архівні та діаспорні книги та часописи, щоразу приносив їх на лекції і демонстрував студентам із гордістю, що володіє таким скарбом. Водночас ці нерадянські джерела були покладені в основу усіх його лекцій з історії української літератури, особливо з курсу літератури ХХ століття. Будучи студентами, які у школі засвоювали лише вироблену десятиліттями шаблонну програму соцреалістичного канону, на лекціях М. Ткачука ми занурилися в зовсім інший літературний вимір. Здається, він ніколи не розлучався з виданою у діаспорі Антологією «Розстріляного Відродження» Юрія Лавріненка, а ми щоразу могли дивувати нашу колишню вчительку української літератури – визнаного фахівця-філолога – нашими новими літературними відкриттями про творчість Миколи Хвильового, Валер'яна Підмогильного чи Євгена Плужника, про яких вона, як сама зізнавалася, – «ніколи не чула» (або ж теж не наважувалася вдаватися в обговорення донедавна заборонених тем).

І це ще раз доводить, що така праця на освітянській ниві була не менш значущою, ніж праця науковця, оскільки у ті роки ідеологічної розгубленості та радянської інерції формувалося нове покоління вчителів-словесників, в яких вироблявся зовсім інший погляд на український літературний процес. Ще задовго до зміни шкільних навчальних програм завдяки Миколі Платоновичу та його колегам випускники нашого університету знали творчість письменників, які лише через добрий десяток років стали предметом вивчення у школі.

Водночас професор М. Ткачук здійснював керівництво такими дисертаційними проектами, які докорінно змінювали наше літературознавство не лише через заповнення білих плям і висвітлення творчості заборонених раніше письменників (таких як Володимир Винниченко, Улас Самчук та ін.), а й через докорінну зміну векторів досліджень, вияскравлюючи цілі художні явища, вписуючи українську літературу в широкий європейський контекст, утверджуючи такі майже немислимі ще донедавна терміни як «український

імпресіонізм», «український натуралізм» і т.п. не як «занепадницькі буржуазні прояви», а як явища світового рівня.

На сьогодні, коли діаспорні та архівні джерела уже не така велика рідкість і подібні теми доволі широко опрацьовані, мало хто звертає увагу на те, хто був першопрохідцем на цьому шляху. Але все-таки це важливо – хто наважився, подолав опір та інерцію минулого і накреслив подальші вектори для майбутніх дослідників. Водночас досі залишаються такі літературознавчі площини М. Ткачука, які не «розмилися» у численних подібних чи суміжних наукових працях. На нашу думку, передусім це стосується доробку братів Лепких.

Про те, наскільки незадовільним є стан дослідження творчості основного корифея родини – Богдана Лепкого свідчить розділ у Першій книзі 9 тому «Історії української літератури» [3], що займає трохи більше, ніж 20 сторінок тексту. Не маючи наміру давати оцінку цьому тексту, хочемо наголосити, що наш краєнин заслуговує іншого ставлення, читацького розуміння і визнання. Професор Ткачук – волиняк, як він сам любить себе називати – зумів проникнути в письменницьку лабораторію і душу галичанина, позаяк їх об'єднує спільне бачення багатьох культурно-історичних питань. Як видно із «Бібліографічного показника публікацій професора Миколи Ткачука» його зацікавлення творчістю Б. Лепкого з'явилося у 1993 році у контексті підготовки ювілейної – до 120 річниці від дня народження – конференції, яку проводили спільно Роман Гром'як і Микола Ткачук, виступивши також упорядниками і редакторами першого в незалежній Україні видання праць про Богдана Лепкого. З того часу його інтерес до художнього світу Богдана Лепкого не згасав, свідченням чого є низка різнопланових розвідок про нього. Водночас з'являються праці, присвячені ще менше відомому і ще більше ідеологічно затаврованому «співцю стрілецької звитяги» (як його називає сам М. Ткачук) Леву Лепкому. Ці дослідження не тільки не втратили чи не зменшили своєї актуальності, а досі залишаються найпромовистішим словом у науковій історико-літературній дискусії сьогодення на цю тему.

Найбільшою мірою це стосується монографії «Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого» [5], що побачила світ у 2005 р., де Микола Ткачук вписує лірику нашого земляка у широкий контекст європейського символізму, передусім французького. Компаративний дискурс – це ще одна вагома складова наукового доробку вченого, який, будучи випускником українсько-французької філології Житомирського університету і володіючи французькою мовою, міг залучати у свої дослідження франкомовні джерела, порівнюючи суміжні художньо-естетичні явища двох чи більше європейських літератур. У випадку з дослідженням творчості Богдана Лепкого він чи не єдиний, хто здійснив порівняльний аналіз його знакових віршів з поезіями Поля Верлена чи Стефана Малларме в оригіналі.

І таких прикладів є чимало. Усі вони засвідчують не тільки наукову, а й громадянську і політичну позицію професора М. Ткачука, який при першій найменшій і ще дуже нетривкій можливості сказати правдиве слово про українську культуру взявся за нелегку працю на облузі нашого літературознавства і приніс значні здобутки для наступних поколінь філологів. Про те, що ці напрацювання не є маргінальними і не залишилися непоміченими, засвідчують не тільки рецензії на праці професора, опубліковані у різних часописах та збірниках, а й особисті враження старших та більше визнаних колег по літературному цеху. Зокрема дисидент-шістдесятник академік Іван Дзюба у листах до М. Ткачука, які частково були оприлюднені до попереднього ювілею адресата, стосовно монографії про Б. Лепкого наголошує: «Ви розглянули [*його доробок*] в широкому філософсько-естетичному і літературному контексті, що дає можливість адекватніше інтерпретувати явища українського модернізму з компаративістського і почасти структуралістського поглядів» [1, с. 128]. В іншому листі, де Іван Дзюба ділиться своїми враженнями від монографії М. Ткачука про лірику Івана Франка, він підкреслює «неабиякий хист» дослідника, який виявляється у такій окресленій корифеєм формулі: «адекватне і солідарне прочитання, – а вже потім аналіз, концепції, методології, понятійний апарат» [...]. «Звісно, без схем і без «передових технологій» не обійтися, але

спершу треба вчитатися і пережити» [1, с. 129]. Це те, що характеризує усі праці М. Ткачука – пильне прочитання текстів, вчитування і вслухання в життя і голос автора, а власний життєвий досвід дослідника, який перетривав усі перипетії другої половини ХХ століття став надійним підґрунтям для глибинного засвоєння і ретрансляції основних екзистенційних національних істин. Внесок професора М. Ткачука у становлення незалежного українського літературознавства ще належить проаналізувати детальніше, але навіть із побіжного огляду видно, наскільки вагомою є його роль у формуванні та утвердженні нових наукових засад української гуманітаристики сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О. Г., Ткачук О. М. Бібліографічний показник публікацій професора Миколи Ткачука / передм. О. Астаф'єва, упоряд. О. М. Ткачука. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 1999. 157 с.
2. Ірчан Мирослав. *Українська літературна енциклопедія*. Київ: УРЕ, 1990. Т.2. С. 550-551.
3. Історія української літератури у 12-ти т. Том 9. Книга 1. Література кінця ХІХ – початку ХХ століття (1890-1910 роки). Київ: Наукова думка, 2023. 763 с.
4. Ткачук М. З думою про Україну. Заборонена поема «Мазепа» В. Сосюри. *Відродження*. 1991. 5 лютого.
5. Ткачук М. Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого. Тернопіль: ТНПУ, 2005. 128 с.